

מירון בנבישת

כ. לקראת פתרון דו־לאומי של הסכסוך

מקץ 42 שנות כיבוש, מבחינת האזרחים הישראלים ומכלול האינטרסים שלהם, סיפוח השטחים הוא בגדר עובדה מוגמרת. הגדרת השטחים כ'כבושים' מייצרת מצג שווה של זמניות, שתסתיים "עם בוא השלום", כדי לחמוק, "בינתיים", מהכרעה בדילמות מיידיות. השימוש במונח 'כיבוש' משמש קביים למי שמחפשים תקדימים אופטימיים. על פי העמדה הזאת, כשם שהסתיימו כל הכיבושים, יסתיים גם כיבוש זה. המחנה היוני בארץ חוטא כבר שנים בנהעמדת הפנים הזאת. תומכיו יודעים כי ה"זמניות" היא האמצעי העיקרי לסיפוחם דה־פקטו של השטחים.

כיבוש השטחים ב־1967 היה אמנם תוצאה של פעילות צבאית, אבל עד מהרה הפך המרכיב הצבאי למשני והמרכיב ה"אזרחי", כלומר מפעל ההתנחלויות – לגורם הדומיננטי שרתם את הצבא לצרכיו, והפך את כוחות הביטחון למיליציה בשירות המתנחלים. שום מודל של כיבוש צבאי אינו יכול להסביר את סיפוחם למעשה של 60% משטחי הכיבוש של 1967 – אלה המכונים אזור C – סיפוח שהותיר לאוכלוסיה הנכבשת רק שטחים מנותקים זה מזה, משוללים תנאים מינימאליים לקיום עצמאי. רק אסטרטגיה של סיפוח ושליטת קבע יכולה להסביר את מפעל ההתנחלות העצום ואת השקעות הענק בתשתיות המוערכות בעשרות רבות של מיליארדי דולר (יש המעריכים אותן בכמאה מיליארד דולר).

שום מודל של 'כיבוש' אינו הולם את הקנטונים־בנטוסטנים, שנוצרו בארץ, המפרידים בין קהילה חופשית ומשגשגת, הנהנית מרמת חיים שבסיסה הכנסה ממוצעת של 25,000 דולר לנפש לשנה, לבין קהילה נשלטת, משוללת יכולת לעצב את עתידה, אשר רמת חייה אינו עולה על 1,000-2,000 דולר לנפש, לשנה.

אפשר לקבוע שלמעשה כבר שורר בארץ משטר דו־לאומי. המושג 'משטר דו־לאומי' עדיף על המודל כובש־נכבש, משום שהוא מתאר את התלות ההדדית של שתי החברות ואת הקשרים הפיזיים, הכלכליים הסמליים והתרבותיים

שאינם ניתנים לחלוקה אלא במחיר כבד מנשוא. הגדרת המצב כדו־לאומי אינה מצביעה על שוויון בין הישראלים והפלסטינים אלא להפך – היא מדגישה את הדומיננטיות המוחלטת של הלאום היהודי־ישראלי, השולט על לאום פלסטיני מרוסק מבחינה טריטוריאלית וחברתית.

היישוב היהודי בפלשתינה המנדטורית שאף ליצור חברה מתבדלת. זו התפתחה במתכוון בלי להתייחס לחברה הפלסטינית. שתי החברות פעלו זו בצד זו, תוך חיכוך מתמיד ואיום הדדי. ואולם, כל עוד היו השתיים כפופות לעילית הביורוקרטית הבריטית, הן היו שוות מעמד. ההפרדה הודגשה יתר על המידה בידי שני הצדדים, למטרות פוליטיות, והדגשת יתר זו האפילה על אינטראקציה כלכלית חזקה למדי שהתקיימה בין שתי הקהילות בתחומים רבים, כגון תעסוקה במוסדות הממשל המנדטורי, מסחר ותחבורה. יהודים וערבים שיתפו פעולה בגידול ובייצוא הדרים; יהודים צרכו מוצרים חקלאיים ערבים; אחוז נמוך אך לא מבוטל של ערבים הועסקו בסקטור החקלאי היהודי; והעיקר: היהודים והערבים היו שותפים במערכת שלטונית, משפטית וכלכלית אחת של המנדט הבריטי, וההשפעות ההדדיות היו גדולות מאלה ששתי הקהילות היו מוכנות להודות בהן. אינטראקציה זו נראית בדעיכה משנית לקשרים העקובים מדם, שהשפעתם על העוינות האינטימית הפכו את היחס אל האחר למרכיב מרכזי בזהות העצמית של שתי הקבוצות המוסכסכות.

מלחמת 1948 הרסה את החברה הפלסטינית ושרידיה הדלים נעלמו מתודעתה של החברה הישראלית. למשך 19 שנה "נעלמה" הבעיה הפלסטינית והפכה ל"סכסוך הישראלי-ערבי" עם מדינות ערב. הפלסטינים הפכו ל"פליטים" או ל"מסתננים/פדאינים". החברה בישראל נתפשה כחברה יהודית הומוגנית, שיש בה אמנם מתחים "עדתיים", אבל אלה ילכו וייעלמו ככל שתתקדם בניית האומה. מלחמת 1967 היתה הקרב האחרון במלחמת 1948. חלוקת הארץ, שנוצרה עם חתימת הסכמי שביתת הנשק, נמחקה בעקבות הכיבוש.

הדגשת הנתק המהותי בין שתי התקופות, זו שלפני 1967 וזו שאחריה, הנתק הקרוי "הכיבוש", מתירה לדבוק בנרטיב הציוני הקלאסי ביחס לאירועי מלחמת הקוממיות ובעיקר בשלילת הנכבה הפלסטינית. הנתק המדרומיין הזה מגשר על פני סתירות פנימיות באשר למעמד הפוליטי של האזרחים הפלסטינים במדינת ישראל, ובסירוב להכיר בהם כבמיעוט לאומי הזכאי לשוויון זכויות קולקטיבי. נתק זה הופך את קו שביתת הנשק של 1949 למין תצורה גיאוגרפית בלתי עבירה, המפרידה בין ישראל הקטנה והטובה לבין השטחים הכבושים שבהם מתרחשים מעשי זוועה ודיכוי.

הסף הקריטי של ההתנחלויות

השאיפה ליצור הפרדה פיזית זכתה בשנים האחרונות למימוש בדמותה של גדר ההפרדה. אבל עיקר חשיבותו האידיאולוגית של הקו הירוק הוא ביכולת לזהות את האחראים, לכאורה, למצב האלים ואת האשמים בכיבוש: ציבור "המתנחלים". אכן, לפני 30 שנה היו המתנחלים גורם מכריע בקביעת עובדות גיאוגרפיות בשטחים הכבושים. בשנות השבעים והשמונים, לעצם בניית נקודות יישוב בשטחים, ולאילווסן היה תפקיד מכריע. אי שם בסוף שנות השמונים חצו ההתנחלויות סף קריטי, שמעבר לו הושגה התפתחות דמוגרפית ואורבנית מתמשכת. מנהיגי המתנחלים הצליחו להקים קבוצת לחץ פוליטית רבת עוצמה משני צידי הקו הירוק, ונוצרה תשתית חוקית ופסקלית, שהביאה לסיפוח השטחים דה־פקטו למדינת ישראל. מאז הפך מספר ההתנחלויות, ואפילו מספר התושבים בהן, לעניין לא רלוונטי משום שמכשירי השליטה הישראליים השתכללו באורח שגרם להבחנה בין "ישראל הריכונית" ל"שטחים הכבושים" – ויישובי הגדה ביחס ליישובי ישראל – להיטשטש לחלוטין. גם השליטה בקרקע חדלה לשמש אמצעי לבניין התנחלויות ונהפכה לדרך להצר את צעדיה של האוכלוסייה הפלסטינית ולגזול ממנה את המרחב הפיסי.

במציאות החדשה איבדו ההתנחלויות את משמעותן כאמצעי שליטה מרחבית. גדר ההפרדה ושעריה, המחסומים והכבישים הסטריליים ליהודים בלבד, ואלפי הצוויים הצבאיים ואכיפתם תפסו את מקומם של היישובים. סיפוחו של שטח C, המקיף כ־60% משטח הגדה המערבית, אינו נסמך על ההתנחלויות המצויות בו, אלא על משטר האוכף מערכת מסועפת של שליטה ישראלית בכל תחומי החיים והמרחב הפיזי.

ארבעים שנה לאחר הקמת ההתנחלות הראשונה, נהפכה ה"התנחלות", כמו הקיבוץ והמושב, "חומה ומגדל" וייבוש החולה, למוצג במוזיאון הציוני. "הקמת התנחלויות, כמו "פירוקן", הפכו לעיסוק אנכרוניסטי, כסמל וכמכשיר גיוס בידי הימין והשמאל. ההתנחלויות, ובעיקר אלה השוכנות במרחבים האורבניים של ירושלים ותל־אביב, משולבות לגמרי במערכות הישראליות. הניסיון לתלות את האשם במתנחלים ולסמן את ההתנחלויות כמכשול עיקרי לשלום נראה כמו אליבי, לנוכח המעורבות בפועל ובמחדל של כל שדרות החברה הישראלית בהשלטתו ובשגשוגו של המשטר השורר בשטחים הכבושים.

ריסוקם של הפלסטינים

ששים שנה לאחר שזכתה לעצמאותה הצליחה ישראל לרסק את האומה הפלסטינית לחמש קהילות מבודדות, שכל אחת מהן נאלצת להתמודד לבדה עם השליט הישראלי. כך יכולה ישראל להתעסק בנפרד עם יותר ממיליון פלסטינים אזרחי ישראל, יותר ממיליון וחצי תושבי עזה, אותם מייצגת ממשלת חמאס, יותר משני מיליון תושבי הגדה, המיוצגים בידי מנהיגות פתח, יותר מרבע מיליון תושבי מזרח ירושלים, שממערב לחומת ההפרדה, ועם מיליוני הפליטים בפזורה הפלסטינית – הכל בעת ובעונה אחת ובלי קשר בין זירות המגע השונות ותוך מתן לגיטימציה בינלאומית לריסוק הזה. הריסוק משמש תעודת ביטוח נגד "הסכנה הדמוגרפית" שתרחש כאשר ישיגו הפלסטינים, בקרוב מאוד, רוב מספרי בשטחים שבין הירדן לים. הקהילה היהודית השלטת תמשיך, גם כשתהפוך למיעוט, לכפות את הפיצול הפלסטיני תוך שימוש באמצעים השגורים, מקל וגזר, שישמרו ואף יעמיקו את חוסר התיאום והחולשה של רסיסי הקהילות הפלסטיניות.

אסטרטגיית הבידול זוכה, למרבה הפרדוקס, לשיתוף פעולה מלא מצד הפלסטינים, שמקבלים עליהם בהכנעה את הזהות הנבדלת וסדר היום הנפרד המוכתבים בידי ישראל. יתר על כן, הזהות המרוסקת יוצרת עם השנים גם הבדלים משמעותיים בתרבות הפוליטית, באורח החיים ואפילו בסגנון הדיבור (בערבית) של כל אחת מחמש הקהילות הפלסטיניות הנפרדות. הפלסטינים בישראל נאבקים על הכרה כמיעוט לאומי ועל שוויון זכויות. הם אינם כורכים את מאבקם במאבק אחיהם שמעבר לגדר ההפרדה; הפלסטינים בשטחים נאבקים להגדרה עצמית. אנשי חמאס בעזה אינם מתעניינים בהשלכות מעשיהם האלימים והרטוריקה שלהם על האינטרסים של כלל העם הפלסטיני. רבע מיליון תושבי מזרח ירושלים, החוששים לאבד את זכויותיהם במערכת הישראלית (חופש תנועה, ביטוח לאומי), שואפים להישאר "תחת הכיבוש" ולא להסתפח לשלטון פלסטיני. בני הפזורה הפלסטינית נושאים עימם את מפתחות בתיהם שחרבו ב-1948, ויודעים כי אין פתרון למצוקתם.

קהילות הפלסטיניות עצמן אינן מעזות לגבש חזית אחידה, שכן ישראל יכולה להיפרע מכל אחת מהן. בשנות הששים והשבעים הופעלה מדיניות הריסוק כלפי המיעוט הקטן של "ערביי ישראל". בתחילת המאה הזאת היא מופעלת בתחכום רב כלפי קרוב לחמישה מיליוני פלסטינים, כמעט בלי לעורר תשומת לב, ולא במקרה. לתעמולה הישראלית אין כל עניין בהדגשתם של הישגי

הריסוק; אדרבא, ישראל שואפת להציב את דחליל "האיום הקיומי" הנשקף לה, לכאורה, מצד אויב ערבי מונוליטי נחוש. הדוברים הפלסטינים נזהרים לא להשמיע דבר על הריסוק הזה, כאילו היה תעמולה עוינת.

גורמי ביסוסו של הסטטוס קוו

אסטרטגיית ההפרד ומשול הוא הגורם העיקרי המבסס את המשטר הדו־לאומי, אבל אינו היחיד. תורמים לביסוסו גורמים נוספים:

ראשית, המדינות השכנות שחתמו על הסכמי שלום עם ישראל מעדיפות אינטרסים בילטרליים וגלובליים על פני סולידריות ערבית. שיקולים פנימיים גורמים להן להעדיף את הסטטוס קוו של שלטון ישראלי בשטחים – יחד עם תשלום מס שפתיים לשאיפות הלאומיות של הפלסטינים – על פני הקמת מדינה חלשה. אשר לירדן, עצם הקמתה של מדינה פלסטינית מהווה איום על קיומה. שנית, "המדינות התורמות" מגייסות מדי שנה מיליארדי דולרים למען הרשות הפלסטינית. בכך הן מממנות את המשך הסטטוס קוו, וכך הן משחררות את ישראל מהצורך להתמודד עם מחירה הכלכלי של השליטה על הפלסטינים. אילו הוטלה האחריות לניהול משטר הכיבוש על ישראל, על פי הדין הבינלאומי, היא הייתה חייבת להוציא ממקורותיה לפחות כמיליארד דולר לשנה למימון המערכת הציבורית בשטחים, הנתונה לשלטון צבאי. הזרמת כספי "המדינות התורמות" להוצאות שוטפות של הרשות הפלסטינית היא מקור לבזבז, לשחיתות ולהעמקת הפער בין ממסד מושחת לבין הציבור הנאבק בקשיי הקיום, וגם לשגשוג הכלכלי המלאכותי השורר בגדה המערבית.

שלישית, מערכת ההסברה הישראלית מצליחה לנצל את הסולידריות האתנית היהודית בארץ ובפזורה, ואת רגשי האשם של הגויים על רדיפות היהודים כדי להשתיק כל ביקורת כביטויים של שנאה עצמית ואף אנטישמיות.

רביעית, הפערים והניגודים הבין־קהילתיים השוררים בתוך השטח הנתון לשליטת ישראל הם כה עמוקים עד כי אין אפשרות לנהל מתחים אלה לא באמצעות אכיפה כוחנית ישירה או עקיפה. בדרך כלל מושם הדגש על אי שוויון פוליטי ואזרחי ועל שלילת זכויות קיבוציות, אבל חוסר השוויון החמור והמסוכן יותר הוא זה הכלכלי; הפער הענק בתמ"ג לנפש בין ישראלי לפלסטיני, פער המגיע ל־1:15 בגדה ו־1:20 ברצועה, וכן אי־השוויון העצום בשימוש במשאבי הסביבה (קרקע, מים), הם פצצה מתקתקת. פער זה יכול להתקיים רק בהתבססו על כוח הזרוע שמספקת ביעילות רבה מערכת הביטחון הישראלית, הנתפשת

כעוסקת ב"ביטחון", בעוד שלמעשה היא אוכפת את המשך קיומו של פער פוליטי-כלכלי-חברתי נפיץ.

מערכת הביטחון נסמכת על קונסנזוס יהודי-ישראלי כמעט מלא, הנובע מכך שגם רוב מתנגדי ה"כיבוש" אינם מוכנים לוותר על זכויות היתר שלהם, שכן אז תיפגע רווחתם באורח ממשי. הם לא ייאלצו רק לשתף את הפלסטינים בשלטון, אלא גם לוותר על משאבים פיזיים-כלכליים. לנוכח הדילמות האלה אין פלא שרוב הישראלים מעדיפים להתחבא מאחורי ויכוחי סרק, שכל ערכם בעצם קיומם.

חמישית, מסע יחסי הציבור המתהדר בשם "תהליך השלום" משכנע רבים שהסטטוס קוו הוא זמני, שהרי אם אנשים חשובים כנשיא ארצות הברית מתעסקים בכך, משמע שהשינוי אכן יתרחש. קיומה המלאכותי של הרשות, כשלעצמו, מנציח את המשטר הקיים, משום שהוא ממשיך לקיים את האשליה שהמצב זמני, ואפשר להמשיך להשתעשע בחלופות תיאורטיות ל"הסדר הקבע" באמצעות "תהליך מדיני", שהנה הנה יביא את הפתרון. כל מי שהסטטוס קוו משרת את מטרותיו או נרתע מפני ניתוח אמיתי ונוקב של המציאות מעוניין לשגות באשליית הזמניות, וכך, הכוחות המעוניינים לשמר את המצב הקיים חזקים מהכוחות השואפים לקעקע אותו. אי אפשר להתחמק מהמסקנה שהסטטוס קוו עמיד, ולא עתיד להשתנות במהרה. במשך יותר מ-40 שנה, בדרך של ניסוי וטעייה – בלי תכנון, אבל מתוך מענה לקוד של חברת מתנהלים – השתכללה מערכת השלטון הישראלית המבטיחה שליטה מלאה על כל גורם או תהליך שעשוי לפגוע בדומיננטיות המוחלטת של הקהילה היהודית ובזכויות היתר הפוליטיות והחומריות שצברה.

אינו קופא על שמריו

אין להבין מכך שהמציאות קופאת על שמריה. אדרבה, הצעדים שנועדו להנציח את הסטטוס קוו גרמו לשינויים העשויים להביא לתוצאות ארוכות טווח. כל השינויים הללו הם בעלי משמעות רבה, אבל הם שינויים פנימיים המתנהלים תחת מטריית השליטה הישראלית.

הניתוק בין הגדה לעזה, בעקבות ניצחון החמאס והמצור הישראלי, אינו זמני והוא הפך לעובדה אשר תשפיע על גורל העם הפלסטיני בטווח הארוך. ההשתלטות הסופית של חמאס על כל מוקדי הכוח ברצועה, והלגיטימציה שממנה הוא נהנה, מבססות את שלטונו. בהעדר סיכוי לשינוי בתהליך הבידול

בין הרצועה לגדה, יתבססו שתי מערכות שלטוניות נפרדות ועוינות זו לזו. ישראל יכולה לרשום לעצמה הישג: מיליון וחצי תושבי עזה יצאו לדרך שתביא אותם בעתיד הלא רחוק להקמת קריקטורה של מדינה פלסטינית על כ־1.5% משטח פלסטין ההיסטורית, ובה 30% מבני עמם החיים במולדתם.

הקנטון השני, ששטחו הולך ומצטמצם עקב התרחבות ההתנחלויות, ובו יותר משני מיליון נפש, נחשב היום כליבת העם הפלסטיני, אך למעשה הוא סופח לישראל, וחלים בו תהליכים פוליטיים הדומים לאלה שעברו על הפלסטינים בתוך מדינת ישראל אחרי 1948, בשינויים המתבקשים מהתנאים ההיסטוריים השונים ומסדרי הגודל האחרים. שגשוג כלכלי ועייפות מאלימות יוליכו לשינוי עקרוני באסטרטגיה הלאומית הפלסטינית בגדה, אשר למרות ביטויי הדבקות ב"מאבק המזוין" תשאף לצבור כוח כלכלי-פוליטי ותפתח מנגנוני מאבק לאומי לא אלימים. ואולם, שינוי זה אינו יכול להתרחש כל עוד ממשיכה לכהן רשות פלסטינית המתיימרת לשמש גוף ריבוני בעל ממשלה, פרלמנט וכוחות חמושים. אש"ף נהפך לאוסף של פונקציונרים מקבלי משכורת המקבצים נדבות בוועידות הבינלאומיות. הרשות עוסקת במלחמת חורמה נגד חמאס, המתבצר בעמדות אנכרוניסטיות, ואילו הפזורה הפלסטינית נותרה בלי מנהיגות.

מודלים של משטרים

פתרון "שתי מדינות לשני העמים", הזוכה לתמיכה בקרב המרכז-שמאל הישראלי, מניח שמדינת ישראל תמשיך להיות מדינת העם היהודי כפי שהיא מתקיימת כיום, דהיינו שהפלסטינים בישראל נהנים משוויון זכויות אינדיבידואלי, אך נתונים לאפליה לאומית קולקטיבית. מולו אפשר להעלות את מודל "מדינת כל אזרחיה", שפירושו בעצם מדינה דו־לאומית דה־פקטו בגבולות 1948. מודל זה מחייב שינויים חוקתיים כגון קביעת אוטונומיה חינוכית ותרבותית למיעוט, שיתוף המיעוט בכל מוסדות השלטון בהתאם לגודלו הדמוגרפי, וקביעת זכות וטו בחקיקת חוקים הנוגעים לזכויות המיעוט. אבל מה באשר ל"מדינה הפלסטינית" בתוך המודל הזה? קיימים כמה וכמה וריאנטים, ההופכים את הכותרת למעורפלת, במקרה הטוב, ולפארסה במקרה הגרוע. מבחינת הפלסטינים, מדובר יהיה במדינה ריבונית לחלוטין, בגבולות ה־4 ביוני 1967 (על־פי פלסטינים אחרים – גבולות החלטת עצרת או"ם 181 מ־1947), בעלת גישה חופשית אל העולם החיצון בדרך היבשה, הים והאוויר, שליטה מלאה על כל המשאבים הפיסיים, ריבונות בעיר העתיקה, כולל הר הבית, וכל השטח

ממזרח לקו שביתת הנשק, פירוק ההתנחלויות ומימוש "זכות השיבה" על פי פרמטרים גמישים (ללא ויתור על העיקרון). מובן שחזון מינימליסטי זה ניצב בניגוד גמור למה שגובש כקונסנזוס ישראלי המרבה לדבר על פירוז וריבונות מוגבלת.

אפילו "הבנות ז'נבה", שנוסחו בין ראשי השמאל הציוני לכמה גורמים ברשות הפלסטינית מחילות הגבלות על ריבונות המדינה הפלסטינית (חלקן חמורות וחלקן זמניות); גבולות ה-4 ביוני 1967 עם תיקונים "הרדיים" ביחס של 1:1; חלוקת ירושלים (והעיר העתיקה), השארת גושי התנחלויות הצמודים לגבול בריבונות ישראל. בקמפ דייוויד (יולי 2000), ואחריו בטאבה, נוסח וריאנט נוסף של המודל הזה. הוא סוכם בידי הנשיא קלינטון (7.1.2001), ועל פיו גבולות המדינה הפלסטינית היו אמורים לכלול את כל רצועת עזה ועד 96% מהגדה המערבית, עם חילופי שטחים בשיעור של כשלושה אחוזים.

אריאל שרון – מתנגדה המושבע של מדינה פלסטינית ממערב לירדן והאסטרטג של "ירדן היא פלסטיין" – הפתיע בתמיכתו ב"מדינה פלסטינית". רבים ראו בכך את "ניצחון השמאל", והוכחה לכך שפתרון החלוקה הוא "בלתי נמנע". למעשה, שרון חשב על מדינה בנוסח הבנטוסטאנים של דרום אפריקה כבר מסוף שנות השבעים. תכנית זו התממשה בהקמת גדר ההפרדה בגדה ובהתנתקות החד-צדדית בעזה. מנקודת המבט של רצף המודלים, "מדינה אחת – חלוקה", תוכנית הבנטוסטנים של שרון עומדת כנקודת אמצע המשיקה לשתי החלופות. מצד אחד, עונים הקנטונים הפלסטינים על הדרישות המינימליות להיחשב כ"מדינה", ומצד שני, השטחים מנותקים מן העולם החיצון – ללא כל אפשרות לנהל חיים כלכליים עצמאיים, וללא תשתית פיסית – הם לא יותר מאשר אוטונומיות מוניציפליות או פרובינציאליות, התואמות מבנה דו-לאומי רגיונלי.

איך אירע ששרון ויורשיו, אולמרט וליבני, אנשי "המחנה הלאומי", הפכו לחסידי מדינת הלאום הפלסטינית? מה הביא את מי שלגבי דידם התקיים רק קולקטיב לגיטימי אחד בארץ, והפלסטינים היו בעיניהם רק ארגוני טרור, להצהיר שהסכסוך הוא סכסוך לאומי, ולכן פתרונו הוא פתרון לאומי, בדמות הקמת שתי מדינות לאום? למהפך גרמו הפלסטינים. בחוללם את אינתיפאדת אל-אקצה, הם כפו על הישראלים את התובנה שאי אפשר להדביר אותם, להתעלם מהם או לגרשם. האינתיפאדה הכריחה את הישראלים, לראשונה בתולדותיהם, לסמן את גבולות התפשטותם הטריטוריאלית באמצעות גדרות הפרדה ומחסומים, ולזנוח שטחים מאוכלסים העלולים לערער את המאזן הדמוגרפי. שאר השטח, המרוסק

ונטול סיכוי לקיום עצמאי, אשר גבולות הריבונות בו הם גובה הכתים ועומק הקברים, יכול, על פי הנביאים החדשים של הלאומיות הפלסטינית, ליהפך למדינת לאום פלסטינית; ואם אין הם רוצים ליהנות מהנדיבות הישראלית – ידע העולם כולו עד כמה לוקים הם בהרס עצמי ובכפיות טובה. חלקים נכבדים בשמאל הישראלי, השמים את כל ייבם על "חלוקת הארץ" כעיקרון מטא-פוליטי, מתברכים בניצחונם; הם מאמינים שדרכם ההיסטורית ניצחה. עכשו אפשר להעמיס את כל הטרגדיה הפלסטינית על המדינה המיועדת להשתרע על פחות מ-10% משטח פלסטין ההיסטורית. היא אמורה לתת פתרון לאומי כולל גם לאלה הנמצאים במחנות הפליטים בפזורה (אשר יוכלו לממש את זכות השיבה בשטח הפלסטיני), וגם לאזרחים במדינת ישראל (שיממשו את זכויותיהם הקולקטיביות רק ב"מדינתם"). זהו פתרון זול, ועקרוני-כביכול, שהרי הוא מבוסס על המודל הישן והמכובד של סכסוך על טריטוריה בין שני לאומים, ופתרונו – שתי מדינות לשני עמים.

דו-לאומיות פלסטינית וצינונית

בסוף שנות הששים טבעו קבוצות שמאל באש"ף את סיסמת "המדינה הדמוקרטית-חילונית", וזו אושרה, בשינויים מסוימים, בוועידת אש"ף ב-1969. ב"מדינה החילונית" היו אמורים להיות יהודים וערבים – כולל כל הפליטים, אחרי שיבתם – במדינה אחת, בשליטת הרוב הפלסטיני, ובקואליציה עם יהודים מזרחים. רוב הקבוצות הפלסטיניות דחו את הרעיון משום שהוא העניק מעמד שווה ליהודים "שהיגרו לפלסטין ותפשו את בתי הפלסטינים". החוגים האסלאמיסטיים התנגדו להקמת מדינה חילונית, שלא על פי חוקי האסלאם. בעיני הישראלים היתה סיסמת המדינה החילונית מזימה להרוס את מדינת הלאום היהודית-צינונית. ב-1977 שינה אש"ף את יעדיו האסטרטגיים וקבע את תוכנית השלבים: "מדינה פלסטינית לאומית ועצמאית ככל חלק של האדמה הפלסטינית ללא פשרה, הכרה או מו"מ". גם אסטרטגיה זו הוחלפה ב-1988 בנכונות להסכים על הסדר קבע של מדינה בגבולות 1947 (ואחר כך 1967), ובירתה מזרח-ירושלים – ומימוש מוסכם של זכות השיבה. התמיכה הפלסטינית "בשתי מדינות לשני עמים" על פי קווי 1967 היא קצרת ימים – בת פחות משני עשורים.

התנועה הצינונית נמנעה מהגדרה חד-משמעית של מטרתה הלאומיות עד אמצע שנות הארבעים למאה הקודמת. מטרת הקמתה של מדינה יהודית ריבונית

הובלעה בזיהוי שזיהתה את עצמה כתנועת שחרור לאומית, ואולם בכל שנות "המדינה בדרך" התנהלו ויכוחים על היתרונות שבהבלטת המטרה. זה היה סלע המחלוקת העיקרי בין חסידיו של ז'בוטינסקי לבין מרבית חברי התנועה הציונית. ההסתדרות הציונית ביקשה להפוך את הארץ ליישות עצמאית עם רוב יהודי. מסיבות שלא כאן המקום לעמוד עליהן הסתפקה התנועה הציונית בניסוח מטרות ביניים פוליטיות, והללו השתנו בהתאם לתנאים. המטרות היו (בסדר כרונולוגי): בית לאומי, עלייה בלתי מוגבלת ויצירת רוב יהודי, "ציונות אורגנית" (התיישבות בלתי מוגבלת והקמת מגזר כלכלי יהודי עצמאי), חלוקת שלטון שווה בין היהודים לערבים (parity), מדינה דו-לאומית, פדרציה של קנטונים יהודיים וערביים, חלוקה, "קומונוולת" יהודי; רק בתחילת שנות הארבעים הועלתה התביעה הפומבית והרשמית להקים מדינה יהודית ריבונית. השאיפות הטריטוריאליות של התנועה הציונית גם הן לא הוגדרו. בהסכמה לחלק את ארץ ישראל ב-1936 וב-1947 ראו רבים שלב בדרך להגשמת השאיפות הטריטוריאליות המלאות, ואולם היו שראו בה פשרה עקרונית בין התנועה הציונית לתנועה הלאומית הפלסטינית. לימים היתה אי הגדרתם הברורה של יעדי הציונות הגורם המכריע למבוכה הרעיונית שהשתררה עם כיבוש הגדה והרצועה.

בתקופת המנדט היה רעיון הדו-לאומיות מקובל (בשילובים המוקדמים של המפעל הציוני) על הממסד הרשמי, כולל אישים כחיים ויצמן ודוד בן-גוריון. אבל יש לזכור שבאותה תקופה היה גודלו של היישוב היהודי בארץ ישראל פחות מ-30 אחוז מהאוכלוסייה, ודרישה למדינה יהודית היתה נתפשת כחוצפה; הסדרים של שיתוף-בשלטון על בסיס שוויון (parity) נשמעו טוב יותר. גם פדרציה של קנטונים על בסיס עדתי (יהודי-נוצרי-מוסלמי), יכלה למתן את השפעת הפער הדמוגרפי העצום לטובת הערבים, פער שגרם להתנגדות מצד היישוב היהודי לכל ניסיון בריטי להעניק לתושבי הארץ מידה מינימלית של שלטון עצמי.

למזלם של היהודים, הערבים התנגדו לכל מאמצי הבריטים להקים מועצה מייעצת ליד הממשלה. אף כי הפלסטינים היו עשויים להשיג בה רוב, הם התנגדו לה התנגדות עקרונית, משום שכפרו לחלוטין בלגיטימיות של המנדט הבריטי, אשר כלל את התחייבות בריטניה להצהרת בלפור. תכניות הממשלה הבריטית להקמת מדינה פלסטינית ובה רוב ערבי ("הספר הלבן" של 1939) נתפשו כבגידה ביישוב היהודי וכעילה למרד נגד השלטונות. הברירה בין ארץ ישראל דו-לאומית לבין חלוקה הוכרעה פעמיים: בשנת 1936 דחתה ועדת פיל

את תכנית הקנטוניזציה שהציעה הסוכנות היהודית ובחרה בחלוקה. בשנת 1947 החליטה עצרת או"ם על תכנית החלוקה והקמתן של שתי מדינות – על פי תכנית הרוב בוועדה המכינה – ודחתה את תכנית המיעוט שהציעה להקים מדינה פדרטיבית.

רק קבוצה שולית של אינטלקטואלים יהודים, שבראשה עמדו מרטין בובר ונשיא האוניברסיטה העברית יהודה מגנס, ראו במדינה דו־לאומית מודל בעל משמעות ערכית ודרך יחידה למנוע סכסוך דמים שאין לו סוף. הם ביקשו להשתית את המדינה הדו־לאומית על המודל השוויצרי, אבל הדגישו יותר את עקרון השוויון (parity) מאשר את פרטי תוכניתם. ואכן, לא היה להם שום צורך בפירוט כזה, משום שגם הפלסטינים וגם הציונים דחו את רעיון הדו־לאומיות, ורבים מהיהודים אף ראו בו מעשה בגידה אנטי־ציוני. תנועת השומר הצעיר אימצה מרכיבים מסוימים מתכנית זו, אבל הקמת המדינה הביאה לקצה את היוזמה, ולהשלטת התפישה שרק מדינת לאום יהודית היא הגשמת הציונות, וכל מי שמעז לפקפק בעיקר אמונה זה הוא בוגד.

לאחר מלחמת 1967 היה זה דווקא הימין שהחל להשתעשע במודל הדו־לאומי, בצורה שתאמה את האידיאולוגיה שלו ("תכנית האוטונומיה"). האידיאולוגיה של הליכוד (ותנועת החירות) שללה את "זמניות" השליטה הישראלית ואת הגדרתה כשלטון כיבוש. אבל תפיסת "ארץ ישראל השלמה" התנגשה במציאות הדמוגרפית, והעלתה בפני המרכיב הליברלי בליכוד את השאלה המפורסמת: מדינה יהודית או דמוקרטית? התשובה שנתן מנחם בגין נגזרה מהמציאות שהכיר במזרח אירופה לאחר מלחמת העולם הראשונה: אוטונומיה תרבותית, לא טריטוריאלית, למיעוטים לאומיים. תכנית האוטונומיה של בגין שונתה בהסכם קמפ־דייוויד (1978) ונוסף לה מרכיב טריטוריאל, ועל הבסיס הזה (בשינויים מהותיים) התגבש המודל שהולך להסכמי אוסלו. גם הסכמי אוסלו יכולים להיחשב כהסדרים דו־לאומיים דה־פקטו, משום שתחומי השליטה (הגיאוגרפיים והחוקיים) של הרשות הפלסטינית מטושטשים במכוון, המעטפת החיצונית של גבולות ארץ ישראל המנדטורית ורישום האוכלוסין נותרו בידי ישראל, והמערכת הכלכלית נשלטת בידי ישראל. יתר על כן, כל מערכת ההסכמים הסבוכה של אוסלו, חייבה תיאום הדוק עם ממשלת ישראל, ובהתחשב בפער הכוחות העצום לטובת ישראל, ברור היה שהרשות הפלסטינית תזכה בסמכויות משניות, והיא למעשה לא יותר משלטון פרוכניציאלי, אולי אף מוניציפלי.

מפלגת העבודה וקבוצות הלויין שלה דגלו ב"פשרה טריטוריאלית", בין

בדרך של מסירת חלקים מהשטחים הכבושים לירדן ("האופציה הירדנית") ובין במסירתם לפלסטינים ("אוסלו") או "בהתנתקות חד-צדדית". עמדתם האידיאולוגית איפשרה להם להגדיר את שליטת ישראל בשטחים כ"זמנית" – וגם "להחליט שלא להחליט" ביחס למעמד הקבע שלהם – ולכן יכלו למסד את השליטה הישראלית בלי להיזקק לשאלות הקשורות בהשלכות השליטה בשטחים על מבנה המשטר בישראל.

חוגי המתנחלים – שמאמץ ההשתלטות שלהם על קרקעות הגדה המערבית ואיכלוסן היה גורם נכבד כל-כך ביצירת המשטר הדו-לאומי דה-פקטו – העלו הצעות לפיהן הפלסטינים יסתפקו כמה שהציע להם בגין – אוטונומיה מוניציפלית ותרבותית. דוברי ימין קראו לחדש את "האופציה הירדנית" שבמסגרתה הפלסטינים יצביעו לפרלמנט של ירדן. "תכנית ההתנתקות" של אריאל שרון, וההכנות להקמת קנטונים פלסטיניים בגדה המערבית ("תכנית ההתכנסות"), משתבצים היטב במסגרת הדו-לאומית של הליכוד, שעברה גלגולים רבים אבל נותרה כשהיתה: שליטה ישירה ועקיפה על כל שטחה של ארץ ישראל המנדטורית, ללא הידברות והסכם עם הפלסטינים, אבל גם בלא הגדרה ברורה של אופי המשטר. נכונות הימין לכנות את רצועת עזה – "המנותקת" – והקנטונים של הגדה המערבית בשם "מדינה", משלים את רצף המודלים, שבקצותיו עומדות בצד אחד שתי מדינות ריבוניות בתוך פלשתינה המנדטורית, ובצד הנגדי – מדינה אחת, מאוחדת וריכוזית.

שוויון של כבוד

בדרך כלל מתייחסים רק למודל דו-לאומי אחד: המודל של "לכל אדם קול" ("One man one vote"). זהו מודל של מדינה אוניטרית (Unitarian) וריכוזית, שבה מתייחסים לזכויות אינדיווידואליות של האזרחים, אבל לא מעגנים בחוקה זכויות קולקטיביות-אתניות למיעוט. זה המודל שנקבע בדרום אפריקה לאחר סילוק האפרטהייד, והוא פועל שם הן מסיבות היסטוריות והן בגלל יחסי הכוחות הדמוגרפיים והכלכליים, וגם משום שחלופת החלוקה (שנרונה ונרחתה) אטרקטיבית פחות, או לא ישימה. המודל הדו-לאומי האוניטרי אינו תואם כלל את המציאות בישראל/פלסטין, משום שהוא עתיד להנציח את הדומיננטיות של הקבוצה היהודית ולקבוע באמצעים "חוקיים" את שלטונה. במציאות הישראלית, של קיטוב אתני, כלכלי ותרבותי בעל שסעים מקבילים, מערכת חוקתית דמוקרטית-ליברלית לא יכולה לתפקד, שכן הבעיה נעוצה בזכויות

קולקטיביות המתנגשות זו בזו, והמערכת הפוליטית (בחירות והפרדת רשויות) אינה יכולה לתעל לתוכה את החיכוכים הבין־אתניים. מתגנב החשד שהשיח הציבורי עוסק רק באופציה הדו־לאומית האוניטרית, משום שזוהי באמת אופציה בלתי אפשרית, ובכך יוצרים דה־לגיטימציה של הדו־לאומיות.

קיימים כמובן מודלים אחרים, שיישומם עשוי להיות יעיל ומעשי יותר מאופציית החלוקה, או אפילו פשוט יותר. מודלים אלה מבוססים על שילוב של חלוקה טריטוריאלית בעלת "גבולות רכים", ושיתוף במערכת השלטון. בהקשר לכך ראוי לציין שכמעט כל תהליכי השלום בסכסוכים בין־קהילתיים שנוסו בשנים 2004–1989 היו מבוססים על מודלים דו־לאומיים. אחת הסיבות לשימוש במודלים הדו־לאומיים לפתרון סכסוכים אתניים נובעת מכך שפתרון של חלוקה, המחייב שינוי גבולות בין־לאומיים, מפר את האיזון הגיאופוליטי הקיים, וגורם למתחים בין מדינות שכנות. לדוגמה – פתרון לבעיית הכורדים בדרך של חלוקת עיראק (או אפילו הקמת פדרציה) יגרום לזעזועים פוליטיים חריפים בשלוש מדינות גובלות, שבהן מיעוט כורדי גדול (איראן, תורכיה, סוריה). לכן מעדיפים לשמר את הגבולות הבין־לאומיים המוכרים – הדומים לפסיפס, שכל שינוי בו מעוות את התמונה ויוצר קשיים – ולהעדיף, אם ניתן, גבולות פנימיים "רכים". הרצון להימנע משינוי גבולות בינלאומיים והעדפת הגבולות הפנימיים, המבטיחים תנועה חופשית וערפול של סוגיית הריבונות, הדריך את מנסחי הסכם דייטון (1995) שהביא לקצה את המלחמה בבוסניה, והוא גם העומד בבסיס התכנית לפתרון הסכסוך בקפריסין.

בבוסניה־הרצגובינה הסכימו שלוש הקהילות – הסרבית, המוסלמית והקרואטית – (בתיוכום, בעידודם ובלחצם של גורמי חוץ רבים) להמשיך ולקיים את המדינה כגבולותיה הישנים, תוך חלוקתה הפנימית לשתי יישויות אתניות ומערכת של שיתוף כוח בשלטון המרכזי. צירוף של מרכיבים פדרליים־טריטוריאליים ושיתוף־כוח (power sharing) פועל בבוסניה־הרצגובינה בצורה מניחה את הדעת. הקהילה הבין־לאומית הבינה את יתרונות השמירה על השלמות הטריטוריאלית של המדינה והעדיפה גבולות פנימיים על קווי חלוקה קשיחים, שהיו מקשים על תנועה חופשית ושיקום כלכלי.

תוכנית קופי אנאן (מזכיר האו"ם) היתה אמורה להיות הבסיס לקבלת קפריסין לאיחוד האירופי. אמנם התכנית לא זכתה לרוב במשאל העם שנערך בחלק היווני של האי, ולא בוצעה בינתיים; אולם מרכיביה מדגימים את הנורמות שהקהילה הבין־לאומית היתה רוצה לשים בבסיס פתרונם של סכסוכים בין־קהילתיים. התכנית בנויה על פדרציה של שני אזורים אתניים על פי המודל של שווייצריה:

כל אזור יהיה עצמאי בכל התחומים שהחוקה לא הגדירה כשייכים לממשלה הפדרלית. תכנית אנאן היא דוגמה לכך שהקהילה הבינלאומית שואפת להסרת גדרות ומחסומים ולהחלפתם בגבולות אתניים רכים תוך שמירה על שלמותן הטריטוריאלית של מדינות דו-לאומיות.

אחרי ככלות הכל, הדילמה בין מדינה אחת לשתי מדינות אינה עוקרת הרים; בסך הכל זוהי בחירה בין חלוקה אנכית (טריטוריאלית) לבין חלוקה אופקית (שיתוף בנתחי שלטון). השאלה המכרעת אינה איזו חלופה טובה יותר, אלא מהו הבסיס הערכי לחלוקה. כאן יכולה לסייע ההגדרה העומדת בבסיס "הסכם יום הששי הטוב" האירי. הגדרה זו נוסחה בעזרת המונח "שוויון של כבוד" (Parity of Esteem), שפירושו כיבוד הזהות והאתוס של שתי הקהילות. יעד המשא ומתן באירלנד הוגדר כך: "להשיג דו-קיום בשלום במרחב פיזי משותף, למרות ההבדלים התרבותיים".

לכן נקבעה בצפון אירלנד חוקה שהבטיחה לכל חלקי האוכלוסיה, משתי הקהילות, יכולת לקחת חלק שוויוני בשלטון, תכנית שעיקריה הם: אספה נבחרת בת 108 חברים, אשר מוסדותיה הוקמו "בפרופורציה לכוחן של המפלגות". ההחלטות מתקבלות על בסיס דו-קהילתי באחת משתי דרכים: הסכמת רוב החברים מכל קהילה (יוניוניסטים-פרוטסטנטים ולאומיים-קתולים), או 60 אחוזים מחברי האסיפה, הכוללים לפחות 40 אחוזים משתי הקהילות, המשתתפים ומצביעים. ממשלה מורכבת מראש ממשלה וסגנו הנבחרים על-ידי האספה על-פי החלטת נציגי שתי הקהילות; האמנה האירופית לזכויות האדם, ומגילת זכויות האזרח של צפון אירלנד המשמשות כביטחונות, "שיבטיחו כי כל חלקי האוכלוסיה יוכלו להשתתף ולעבוד ביחד במוסדות האלה בהצלחה". ההסכמים מפרטים צעדים המבטיחים את השוויון האתני בתחומי המינהל, הכלכלה, התכנון האורבני, מימון המוסדות הקהילתיים ובעיקר חינוך, גיוס למשטרה, שיכון ועוד. הוקמה "ועדת שוויון קהילתי" המשמשת כמוסד קבילות.

למודלים הרב-לאומיים אפשר להוסיף, כמובן, את בלגיה, שווייץ וקנדה; ראוי גם לציין שבניגוד לתפישה הרואה בלבנון דוגמה לכישלון הרב-עדתי (או שיתוף-כוח), למעשה ההסכם שהביא לסיימה של מלחמת האזרחים (הסכם טאיף, 1989) הוא אשרורה של שיטת הממשל הלבנונית הרב-עדתית (המבטיח שוויון בין מוסלמים לנוצרים). דוגמה נוספת היא הסכם אוהריד (Ohrid) משנת 2001, שקבע את זכויות המיעוט האלבני ברפובליקה של מקדוניה. הספרות ההיסטורית, הפוליטית והחוקתית מלאה וגדושה בדוגמאות תיאורטיות ומעשיות, שהתמודדו עם בעיות של מדינות שסועות סכסוכים אתניים. השיח

הישראלי בוחר להתעלם מכל הניסיון שנצבר, ודבק בהתנגדות גורפת לכל מודל דו־לאומי. מפליא עוד יותר שהקהילה הבינלאומית, שברוב המקרים דוגלת בשמירה על שלמותן הטריטוריאלית של מדינות שסועות, תומכת במקרה של ישראל/פלסטין דווקא בפתרון של חלוקה.

יכול להיות שסוכני שינוי החשיבה מצויים דווקא בקרב הפלסטינים אזרחי ישראל. מספרם גדל פי חמישה מאז היו למיעוט מופלה במדינת ישראל. מקבוצת שוליים הם הפכו למיעוט מגובש, המכיר בערך עצמו ומאתגר את קהילת הרוב בתביעות שוויון קולקטיבי וזכויות לאומיות. עשרות שנים של אינטראקציה עם הקהילה היהודית והאליטות שלה, ולימודים במערכת חינוך אקדמית משותפת, יצרו היכרות אינטימית עם היריב היהודי־ציוני, עם כוחו וחולשותיו. "מסמכי החזון" שניסחו, ובראשם התביעה לדמוקרטיה הסדרית ושיתוף בשלטון, עשויים לשמש בעתיד כמניפסט היסוד של העם הפלסטיני, המותאם למציאות הדו־לאומית דה־פקטו.